

A narrátori szerep Mikszáth Kálmán epikájában

A narrátor:

A fikciós irodalmi művekben a **narrátor** (vagy **mesélő**, elbeszélő) az a személy (általában, a szereplőkhöz hasonlóan, maga is kitalált vagy konstruált), aki a történetet elmondja, elmeséli. A narrátor leginkább az epikus művekben van jelen.

Az epika:

Az epika fő jellemvonása az, hogy alkotásainak tárgyát, témáit kizárólag vagy igen nagy túlsúllyal a **külső valóság köréből meríti**, s alapvetően monologikus formájú. A hőseinek belső világát, érzelmeit-gondolatait megjelenítő belső monológokat, gondolatfolyamokat, valamint a hősök párbeszédeit csak az elbeszélés és leírás alapszövegébe fonva szerepelteti. Az epikus művek szerkezetében legtöbb esetben döntő szerepet játszik a **cselekmény, az esemény vagy eseménysorozat**.

A narráció fajtái:

Az epikus művek legnagyobb csoportjára a **szerzői** (auktoriális) elbeszélés jellemző, mikor az elbeszélő egyfajta **mindentudó narrátorként** mindenről beszámol, a cselekményen kívül a mű hőseinek érzelmeiről, gondolatairól is. A szerzői elbeszélés egyik válfaját a *harmadik személyű előadásmód* kizárólagossága jellemzi. Ennek két alfaja közül a **homofonikus** elbeszélésben a szerző világképe, értékrendje uralkodik, a **polifonikus** elbeszélésben a mű több hősének világképe és értékrendje külön szólamként, azonos súllyal szerepel.

A szerzői elbeszélés másik változatában nem csupán a szerző értékrendje érvényesül, hanem olykor **egyes szám első személyben**, énformában, ún. lírai kitérőkkel is megszólal. A szerzői elbeszéléssel szemben a **perszonális** elbeszélés a mű egyik szereplőjének szemszögéből nézve mutatja be a műben ábrázolt világot. Ilyenkor a szerző csak arról tudósít, amit a hős maga átélt, az előadásmód pedig én-formájú. A perszonális elbeszélés esetében az elbeszélő lehet valamelyik mellékszereplő, aki objektív módon, esetleg rezonőrként számol be az eseményekről, vagy lehet maga a főszereplő.

A narrátor lehetőségei:

Az epikus mű hőseinek megnyilatkozásait az író különböző közlésformákkal rögzítheti. Az **egyenes beszéd** esetében a szereplő szavai szó szerinti idézet formájában jelentkeznek, szemben a **függő beszéddel**. Az átélt beszéd (vagy szabad függő beszéd) a függő beszédnek az a változata, amely elhagyja a kijelentést jelölő igét.

Az, hogy a történet írója milyen narrátort választ, a mű jellemzőit is meghatározza. Általában az **első személyű narrátor egy szereplő érzéseit, véleményét és észleléseit közelebb hozza az olvasóhoz**, jobban bemutatja, hogy a szereplő hogyan éli meg a történetet és hogyan látja a többi szereplőt. Ha az író célja az, hogy a szereplő világába lépjen, akkor ez egy jó választás, bár a harmadik személyű korlátozott elbeszélő stílus nem feltétlenül fedi fel a szereplő minden gondolatát.

Ezzel szemben a **harmadik személyű mindentudó narrátor egy áttekintést ad a történet világáról**, betekintve több szereplő érzéseibe és a háttérben zajló eseményekbe. Azon történeteknél, ahol a környezet fontos és sok szereplőt követ az elbeszélés ott a harmadik személy a jobb választás.

Mikszáth Kálmán epikája

A XIX. század utolsó negyedének meghatározó epikai műfaja már nem elsősorban a nagyregény, hanem az egység hiányát, a dolgok viszonylagossá válását jobban tükröző **novella**. Mikszáth életművének művészileg legértékesebb vonulatát e **kisepikai alkotások** adják.

Alkotói pályája elején novellákkal aratott sikert. 1881-82-ben megjelent két sorsfordító novelláskötete: *A tót atyafiak* és *A jó palócok*. **Novella**: rövid terjedelmű, zárt epikai alkotás, az életnek egy bizonyos mozzanatát mutatja be. Gyakran tartalmaz drámai fordulatokat, mivel az érzelmek sűrítetten fordulnak elő, ahol is minden szó fontos. A novella sokak szerint a legnehezebb műfaj.

Ezek a novellák sokak szerint Mikszáth egész életművének legértékesebb darabjai. Új hangon szólaltatott meg új témát. Az a **szubjektív elbeszélői hang**, mely a két novelláskötetet jellemzi, későbbi műveiben is megmaradt.

Jellegzetes Mikszáth írói magatartása is, ahogyan előadja történeteit. Nem a kívülálló tárgyias, személytelen hangján közli az eseményeket, hanem a **nép mesemondójának tudatvilágát imitálja**. Ezért tudja olyan természetesen magáévá tenni a falusi ember önszemélyét, babonás hiedelmeit, a népi mondavilágot. Beleéli magát a közvetlen hallgatósághoz szóló mesélő, regélő alakjába, s a naiv, **élőszóbeli előadás** formáit utánozza. Közbeszúrt anekdotákkal, lírai kitérésekkel mintegy ébren kívánja tartani a hallgatók figyelmét.

Magyar prózatörténeti megközelítésben a Jókai-hagyomány folytatója, de kiszűri Jókaiából, ami annál idejétmúltan romantikus, s azt teszi fő prózaszervező elvvé, ami Jókainál másodlagos, az **epizódiumokat, az életképet és legfőképpen az anekdotát**. Az anekdota, illetve az anekdotikusság meghatározza a műfajválasztást: legértékesebbek kisepikai alkotásai, melyeknek középpontjában egy-egy hosszabb-rövidebb anekdota áll; szerkesztésmódját: nincs szigorú zárt kompozíció, regényei többnyire anekdoták laza füzérének hatnak, összefüggésben a folytatásokban történő megjelenéssel is; stílusát, mely az élőbeszéd imitációján alapul, a szóbeli előadásmód stilizációja.

Az anekdotikus (szubjektív) elbeszélő leginkább a mindentudó elbeszélő típusára emlékeztet, azzal a különbséggel, hogy meseszövése során látszólag ötletszerűen „ki-kilép” a cselekményből: elszakad a történetről, **váltogatja a nézőpontokat, együtt érez, együtt él szereplőivel**, nem értékel, hanem jóindulatú, szeretetteljes fensőbbiséggel, humorral, iróniával felülemelkedik a problémákon. **Egyszerre képes belülről – akár szereplőinek szemszögéből – és kívülről szemlélni az eseményeket**, a feszültségeket, konfliktusokat nem feszíti, hanem feloldja, vagy épp nyitva hagyja a probléma megoldását. Nyelvében eltávolodik a romantika pátozától, de távol áll tőle a naturalizmus kilúgozott beszédmódja is. **Vonzódik a népi nyelv fordulataihoz is** (közlésmódok, népi bölcsességek), anélkül, hogy mindez modorossá válna.

Mikszáth előtt a magyar epikus irodalomban a parasztemberek legfőbb mellékalakokként, epizód szereplőkként tűntek fel, életük, személyiségük nem került előtérbe. Mikszáth szakítva ezzel a „hagyománnyal” épp a parasztságot, **a parasztemberek életét ábrázolja novelláiban** (elsősorban szülőföldjének, a Palócföld lakóinak életét). Másik nagy témája a magyar társadalom jellegzetes rétegének, a **dzsentriknek** az élete. A két fő téma mellett szívesen dolgozta föl a magyar történelem érdekes epizódjait, anekdotikus történeteit (pl. A beszélő köntös, 1889, Különös házasság, 1900.)

Bede Anna tartozása

A **jó palócok** kötet egyik rövid története kiváló példája Mikszáth **hangulatteremtő és jellemábrázoló** módszerének. A történet egy helyszínen játszódik (a bíróság épülete, a tárgyalóterem), rövid idő alatt. A szokványosnak mondható szituációban a szereplők – bírák, beidéztet személy – közül ketten kerülnek középpontba: az elítéltné hitt lány és a bíróság elnöke.

Két bekezdésnyi szövegben figyelhetjük meg **Mikszáth jellemzési módszerének sajátosságait**: a tárgyalóterembe lépő fiatal lány szépsége megváltoztatja a környezetet, hangulatot (légáramlat, fénysugár), a külső jellemzésre a pontosság mellett (alak, arc, haj, szem, ruházat) az emocionális telítettség jellemző. Az elbeszélő maga is gyönyörködik a lány szépségében, miközben olvasóit gyönyörködteti benne, de az is kiderül, hogy a lány zavarban van, fél (belső világ – „szemei szendén lesütve, ...homloka elborulva”). A történet további részeiben is a lány szépsége a meghatározó motívum.

A **lány cselekedeteinek, gesztusainak részletező leírása egyrészt lélekállapotát tükrözi** (liliom-metafora), másrészt a gyönyörködtetés szinte már erotikusnak mondható (ahogy lehajol a kapocsért, ahogy kibomlik gyönyörű fekete haja). A cselekvő megnyilvánulások mellett árulkodó a lány beszéde is: csendesen, visszafogottan, „töredevezve” rebegi el mondandóját („...pici, piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne”). **Mondatai „leleplezik” ártatlanságát, naivitását, ugyanakkor valami mély és tiszta erkölcsiséget is elárul** az, hogy halott nővére helyett „kiállja a fél esztendőt”. Szinte szembesíti az unott, fásult bírót (és az olvasót) a törvény igazságának mindenek felett álló babonás erejével („...a törvény törvény, nem lehet vele tréfálni”).

A bűn átvállalása a halott nyugalmáért, amely ősi babona, döbbenetessé válik a realitásban. A könnyed történet, amelynek elsődleges tartalma egy szép lány megjelenése a bíróság előtt, a váratlan fordulattal (a lány bevallja, hogy nővére helyett jött) tragikussá válik, és számos kérdést vet föl a befogadóban: a mindennapi esetek mögött meghúzódó élettragédiákat (Bede Anna belehalt vétkébe, anyja és testvére vezekel bűnéért) sokszor észre sem vesszük; mindemellett meglepő az egyszerű emberek babonás törvénytisztelete, magas erkölcsisége is.

A bíróság elnöke eleinte a maga megszokott módján – oda sem figyelve az „elítéltné” – viselkedik. Csak akkor változik meg, amikor Bede Erzsi felfedi kilétét. A szigorú, mogorva ember („kegyetlen fej”) eleinte értetlenül hallgatja a lány szavait, de később érzékenyülve, könnyezve „meghamisítja” az ítéletet. Ez a jóindulatú gesztus emberivé teszi őt, némi pszichológiai érzékről is árulkodik, és megnyugtató módon zárja le a történetet.

Mikszáth e művére is jellemző a hiány feszültségteremtő alkalmazása. Ugyan az elbeszélő kétszer is említi a történet elején, hogy a lány gyászkendőt visel, de csak a fordulópont után derül ki, hogy miért. Miközben a lány vonzó szépségét ecseteli, a fekete kendő csak kelléknek tűnik, de fontos szerepe van más színeknek is. **Mikszáth motívumai kísértetiesen azonosak Arany János Ágnes asszony című balladájával** (helyszín, szereplők, színek – arc, haj; liliom-metafora).

A hiányhoz hasonló kompozíciós eszköz a zárójeles kiegészítés. **A zárójeles szövegrészek olykor a szereplők elhallgatott megjegyzései vagy az elbeszélő kiegészítései, gyakran a zárójelbe kerülő mondatok, gondolatok új, más történetek „felé nyitnak utat”, vagy utalnak más történetekre, de nem ritkán az elbeszélő szubjektív véleményei, megjegyzései a történetekkel kapcsolatban.**

A hangulatteremtés eszközei az elbeszélésben az **ismétlések** („A törvény, törvény!”), az elbeszélő **élőbeszédszerű megnyilvánulásai, felkiáltása** („Ó a csúf kapocs! Ní, lepattant... leesett.”), együttérző megjegyzései, a történetet indító helyszínleírás – „a köd nekinehezdedt az idomtalan épületnek, ... A teremben fojtott, nehéz levegő volt” –, és a misztikum („...mintha valakinek a hazajáró lelke volna, hideg borzongatást keltve besüvít a nyílásokon: »A törvény, törvény«”). **A szubjektív elbeszélő egy pillanattig sem hagy kétséget afelől, hogy ő kivel érez együtt. Az olvasókhöz való kiszólásai is hozzájárulnak a személyesség, az élő szituáció megteremtődéséhez.**